

ЮРІЙ ЯНОВСЬКИЙ

Байгород

Оповідання. Есеї. Сценарій

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2025

РОМАН МА

Цей невеличкий увраж¹ я вважаю данню моїй молодості. Я хочу додивитися в слові, яке стоїть назвою, нових розумінь, нового змісту. Я маю віддати дань молодості.

1. МА

Ви відгадали — я хочу топтати романтичні полині. На ноги посиплеться гіркий пил, гіркий пил. Стежка буде вести за горби, в полиневий край. Гіркі подихи піднесе мені степ. Сонце розпливється коло обрїю, як рана. День позганяє вітри на тирло на ніч. А я топтатиму гіркіполині.

Полинь росте на місцях минулих подій — там, де згадати треба життьові пригоди. Настойка з полиневого цвіту виганяє з тіла будь-яку лихоманку. Скот не пасеться на полинях, і пастухи вважають, що спати під полинем — небезпечно. Буде гірко в носі, буде гірко в роті й буде в голові рій ос.

Торкнувшись медичних можливостей трави, зауважимо, що полинь ніякої ролі в нас грати не буде. Хіба що лежатиме Ма на ній колись — тоді, як сонце буде великою раною.

Ви здивуєтесь: ніколи Ма не може виїхати з Києва! Ви не повірите, що вона проміняє Київ на полині. Але: хіба знає чоловік суму завтрашніх обставин дороги? Хіба буття не опреділює? Коли сидимо ми вдвох тихо й дивимось на блакить і на зорі, на місяць і на роси, — хіба цього не виростило нам минуле буття? Та й чому хтось інший з нас п'є пляшку з білою головкою й жадібно тисне потім свою тремтячу сарну, не дивлячись на блакить і зорі? Чому?

---

¹ Увраж — робота, твір (з фр.).

Ма не міняла б Києва на полині — бо Ма була справжньою киянкою й знала, що її місто — найкраще за всі міста. Я її назвав — Ма. Можна було назвати більше шаблоново. Але слово Ма — для мене символ жінки. Це — ім'я жінки серед тисяч безхвостих пав.

Я не стану оповідати, якого кольору в неї були очі, солодко чи ні колисались перса, і як міцно ставала на тротуар її нога. Коли вона дивилась на вас, незнайомого, — це був погляд із лаврської дзвіниці. Другим разом — вона з очима входила до вас усередину. Тоді ви могли відчути, що руки в неї холодні й сухі.

Вона, звичайно, не нагадувала недопеченого вареника, що нафарбований вапною й карміном. Вона не губила на кожнім кроці люстєрок, пудри, крейди для манікюру й інших дурниць. Вона була — Ма.

Батько в неї — вмер. Мати — Симонівна — стара. Дві кімнати й кухня на Гоголівській — там вона виросла коло матері.

2. РУБАН

Комісарові Кризі 18 років. Це показувало, що в нього гаряча кров і юнацький запал. А люди третього повстанського імені Комінтерну полку знали до цього, що його револьвер має завжди вісім вільних куль. Вісімнадцять років повільно блукали серед крові комісара, а очі досить часто бачили останні чужі хвилини.

Комісар Крига сидів сам і колупав мушкою улюбленого парабелума паркет. Його думок не розгадала б жодна піфія з Дельфів. Він іноді перевертався на спину й з насолодою випускав пару куль у сонячного зайчика на стелі. В кабінет тоді заглядав хтось із канцелярії, але зараз же вискакував, як гумовий чорт, маючи намір винести бідну голову.

Повстанські чуби любили комісара — він бився першим і бився «як халера». Цього було досить для людей. А якщо кулі комісара залітали іноді й в свої голови, — це були неприємні кулі, й усе. Комісара любили.

Але вища військова влада не вважала комісара Кригу зразком і всі його невиконання наказів записувала в книжку.

Кожна посудина має крайки, кожне вино, і старе вино, — добре в міру, й кожна дисципліна може розтягтись лише на певний відсоток довжини.

Вища військова влада прислала Кризі зміну.

Новий комісар зайшов до кабінету Криги, а його люди залишилися за дверима. Крига повернувся на бік і придивився з паркету вгору. Потім він солодко почухав себе під рукою й тихо вирішив:

— Вийдіть геть!

Новий комісар вихватив наган і, показуючи ним на Кригу, сказав:

— Товариш Крига, — сказав новий комісар спокійно, — інтереси Революції вимагають вашого усунення, товариш Крига. Я назначений комісаром.

Крига встав з паркету й сів за стіл. Подумав. Потім узяв свій вірний парабелум і помалу навів на комісара — проти нагана останнього.

— Пішов вон!

Новий комісар глянув Кризі в вічі, засміявся, задумливо свиснув і, не знайшовши в Криги вогника розуму, повернувся й вийшов із кабінету.

Крига взяв із стіни телефонну трубку й покликав своїх хлопців спокійним голосом, який вони завжди чули в боях.

За пару хвилин юрба хлопців підкотилася на гумових шинах до дверей будинку. Комроти — сільський одірви-голова в мирних умовах і партизанський бог роти тепер — зайшов досередини й подивився по східцях вгору — туди, де стояв новий комісар із людьми.

— Яка тут мати балується! — сказав хоробрий комрот, піднімаючи вгору мушку гвинтівки й зсовуючи поламаний надвое козирок кашкета набік, — га?!

Новий комісар не чекав дальших пунктів допиту. Він підкинув праву руку й пробив кулею хоробре комротівське серце, як картоплю.

Дальніші пригоди мали назву — «коли мексіканський лев співає сопрано на березі річки». Бо новий комісар був мексіканським левом, а його наганове сопрано брало найвищі верхи.

Хлопці на гумових шинах не чекали нічого подібного й тому не дуже висловлювали обурення, коли двоє з них одержали перепустки на той світ.

Потім новий комісар вийшов із дверей сам і через мушку сказав хлопцям:

— Товариші, — сказав комісар, — мене Реввійськрада призначила вашим комісаром. Товариша Кригу усунено. Оберніть свої партизанські очі на Жовтневу революцію, товариші! Ворог з золотистими погонями креше нам голови, товариші! Іменем РСФСР наказую підкоритись і скласти зброю!

Хлопці подивились один на одного й покляли гвинтівки.

Тоді новий комісар заклав нагана за пояс і виліз до хлопців на гумові шини. Поїхали до семінарії, де стояв полк.

Мітинг тягся недовго. Новий комісар багато не балакав. Партизани теж не любили теревенів розводити.

— Хлопці, розтуди його! — сказав один із язикатіших, — хіба ми контрареволуція?! Бий злотопогонну сволоч, третій полк! Я кінчив.

Новий комісар знайшов будинок для штабу й став жити. Комісар Крига дострілював останні кулі в сонячних зайчиків.

Не знаю, що думав новий комісар і що передумував Крига, — тільки на другий день вийшов товариш Крига на вулицю й пішов у напрямку до будинку нового комісара.

Там він став проти вікон і почав пристрілювати свій револьвер до блискучих шибок. Він, певно, бачив там тих же сонячних зайчиків.

Новий комісар дав Кризі вистріляти всі набої й потім вийшов, лагідний і спокійний, на вулицю, що затихла. Він нагадував холодного філософа на цій провінціальній вулиці. Його остроги задумливо дзенькали, й ліве око примружувалось, як на полюванні.

— Кінчив? — запитав комісар Кригу.

Крига шпурнув у пил свій коханий парабелум і не хотів розмовляти.

— Ходім зо мною в штаб, — поклав на плече руку йому новий комісар. І пішли вдвох мовчки й гордо.

— Будеш мені помічником, товариш Крига, — почули службовці штабу на порозі кабінету.

Дивна річ: стали рідними, як вода з водою. Вони ніколи не розмовляли. Розуміли один одного з погляду. І жили в кімнаті разом, і билися на конях поруч, і револьверами помінялись, як брати.

Обидва почували себе добре лише один коло одного. На людях — вони не знімали пальців з гашеток револьверів, сам на сам — сиділи тихо й казали одне слово на добу. Кригу іноді охоплювали зимні сні, й тоді новий комісар слухав його хлипання хлоп'яче й виряджав свого друга в ніч на боротьбу з вітряками фантазії. Вертався Крига ранком, знесилений фізично, з порожніми очима й порожнім револьвером. А десь після ранку бачили сліди його куль.

Новий комісар і Крига жили так недовго.

Коли вища військова влада вирішила перевести Кригу на іншу працю й це своє рішення виконала, — новий комісар скрипів зубами.

— Я не служитиму в тій армії, — сказав Крига й засунув глибше в кишеню парабелум, — я втечу в Київ, товаришок!

— Валяй, — сказав йому комісар і вийшов до свого кабінету, щоб не бачити.

Через тиждень лише притих новий комісар. Тільки не балакав ні з ким. Раз проходив канцелярією й бачив, що дехто з людей грав у карти.

— Перестріляю всіх, — запевнив і велів карти викинути.

Пара днів пройшла, мовчав комісар, а хлопці потроху знову взялися за карти.

Що ж: двоє було забито, дехто ранений, а решта дякувала фортуні за відсутність куль у револьверові комісара. Партизанські частини ще й не це могли приймати!

Як бачите — цей увесь розділ має освітлити постать мого героя до його зустрічі з Ма. Коли б я й кінчив тим, що він мав «обличчя зі слідами усмішок, що пішли безповоротно», — цього було б недосить. Я трохи більше зупинив вас на моментах життя нового комісара.

Тепер ви бачите товариша Рубана таким, яким він був перед зустріччю з Ма й перед подальшими подіями.

3. КИЇВ

Я співаю гімна тобі, моє велике місто!

Я бачив інші будинки в інших містах. Я чув інші протяги на інших, не твоїх вулицях. Я дивився в інші очі інших ліхтарів, не твоїх ліхтарів; але такого, як ти, — немає.

І я літав туманами на херсонських степах, я курів пиллом на безмежних дорогах. Я чув, як дихали осінні полини на фронтах і як низько літали чайки-небоги над іншими, не твоїми дніпровими водами.

І я співаю гімна тобі, моє велике місто!

Коли край неба загориться, як каска пожежника, і сторожі на скверах поставлять коло себе пилу стовпи, працюючи довгими мітлами, — місто прокидається. А що несе кожен ранок, — хто зна.

Коли чоловік живе в степах, — його думки залежать лише від процесів у власному мозкові. У великім місті —

думки чужі. Візьміть ви пройдіть вулицею півгодини — мало ви зустрінете людей? І кожна нешаблонова думка по якомусь принципові відіб'ється у вашому мозкові. У спілці з іншими — це надасть другого кольору процесові мислення.

Сонце співало на небі, як канарейка, вітер дмухав, як вентилятор, і земля тримала на собі Київ — велике місто.

Комісар Рубан ішов по Підвальній, маючи револьвер наготові. Власне, тут це було зайве — степи zostалися далеко позаду за Дніпром, лісова небезпека не могла притулитись на Підвальній.

Рубан ішов до Криги. Він зарані уявляв собі радість останнього й свою власну.

На Бульварній за Сінним базаром їхав тихо візник. Сиділо на нім двоє. Власне, сидів один, а другий бовтався, як мішок. Очі в останнього були зачинені, й коли Рубан підійшов ближче, — він пізнав свого приятеля, свого товариша.

— Що з ним? — тихо сказав Рубан.

— Мертвий. Задушили на власній квартирі.

— Хто? — побілів Рубан.

— Невідомо. Там зараз слідчий допитує хазяйок.

— Куди? — махнув Рубан головою на Кригу.

— До себе, в Чека. Чекіста по-чекістськи ховатимемо.

Рубан одвернувся, для чогось подивився на сонце й помацав долонею голову Криги.

— Холодний.

А на квартирі він застав схвильовану Ма, заплакану Анну Симонівну й слідчого.

Від цієї хвилини, власне, й починається оповідання про любов. Не знаю, від чого це взагалі залежить, що відразу щось заворушиться всередині — там, де працює приладдя, що гонить кров. Мені самому смішно з цього, але, вірите, і я б закохався в Ма, коли б не знав її майбутнього. Ма була унікум, а Рубан був тричі унікум у своїй ненормальності. Так почалася любов.

ЗМІСТ

ОПОВІДАННЯ

Роман Ма	5
Туз і перстень.	21
Байгород	38
Мамутові бивні	97
Історія попільниці	109
В листопаді.	118
Весна	127
Рейд	144
«Поворот».	177
Червонарм	183
Чапай	185
Шпигун	187
Романтик.	192
Ганна Антонівна	194
Василь Палійчук, гуцул.	198
Дівчинка у вінку	204
Генерал Макодзьоба.	209
Дід Данило з «Соціалізму».	211
Марійка	215
Заповіт.	220
Київська соната.	226
Путь у Францію.	245

Дві жінки	265
Династичне питання	275
Три орли і мама	283
Казка	289
На ярмарку	300

ЕСЕЇ. СЦЕНАРІЙ

ГОЛЛІВУД НА БЕРЕЗІ ЧОРНОГО МОРЯ	321
Милий німий фільм!	321
Голлівуд	322
Історія майстра	327
«Сумка дипкур'єра»	328
Звенигора	332
БОРОДАТІ МИСЛИВЦІ	
ЗНАХОДЯТЬ МОЛОДІСТЬ!	344
Смерть	344
Острів	348
Карти	352
Розповідь	357
Дія	361
Корабель	366